הרב יהודה זולדן, באר יהודה – מגילה, עמ' 86-104

שיעור ו

נשים במקרא מגילה: החובה והרשות להוציא אחרים

(מגילה ד ע"א; ערכין ב ע"ב - ג ע"א)

הקדמה
א. הכל חייבין במקרא מגילה – כולל נשים
1. רש"י: נשים רשאיות גם להוציא אחרים
2. הלכות גדולות: נשים רשאיות להוציא ידי חובה רק נשים
ב. רמב"ם, טור ושולחן ערוך: האם נשים רשאיות להוציא אחרים
1. רמב"ם: נשים רשאיות להוציא אחרים
2. טור ושולחן ערוך: מחלוקת אם נשים רשאיות להוציא אחרים
ג. חובת עבד שמל את עצמו במקרא מגילה
סיכום

הקדמה

בגמרא (ערכין ב ע"ב – ג ע"א) נאמר: "הכל חייבים במקרא מגילה, והכל כשרים לקרות את המגילה". רש"י הסביר ש"הכל" כולל גם נשים שחייבות לקרוא מגילה, ורשאיות להוציא אחרים ידי חובה. רבי יהושע בן לוי (ד ע"א) נימק מדוע נשים חייבות במקרא מגילה: "שאף הן היו באותו הנס". הרב שמעון קיירא, בעל הלכות גדולות, כתב שנשים חייבות לשמוע מגילה ואינן יכולות להוציא אחרים ידי חובה חוץ מנשים. הדיון בנוגע לחובת אישה במקרא מגילה נוגע גם לעבד כנעני שמל וטבל וחייב במצוות כמו אישה.

ראשונים נוספים עסקו בדברי רבי יהושע בן לוי ובמשמעותם. אנו נתמקד בעיקר בדברי רש"י ובדברי הלכות גדולות. לאחר מכן נעיין בפסיקת הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך, וכן בנוגע לחובתו של עבד שמל וטבל לקרוא מגילה.

א. הכל חייבין במקרא מגילה – כולל נשים

1. רש"י: נשים רשאיות גם להוציא אחרים

בגמרא (מגילה ד ע"א) נאמר:

> ואמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס.

רבי יהושע בן לוי נימק הלכה שמופיעה בגמרא (ערכין ב ע"ב–ג ע"א):

> הכל חייבין במקרא מגילה, הכל כשרין לקרות את המגילה.
> לאיתויי מאי? לאתויי נשים, וכדרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס.

דברי המשנה "הכל חייבין במקרא מגילה" כללו נשים, ורבי יהושע בן לוי נימק את ההלכה. מלבד החובה של נשים במקרא מגילה, נאמר גם שנשים כשרות לקרוא מגילה ולהוציא אחרים ידי חובה.

שתי ההלכות הללו הן משני מקורות. "הכל כשרין לקרות את המגילה" – מובאה מהמשנה (יט ע"ב); "הכל חייבין במקרא מגילה" הוא משפט הפותח את התוספתא (ב, ד), ולהלן התוספתא בשלמותה:

> הכל חייבין בקריאת מגילה – כהנים, לוים, וישראלים, ועבדים משוחררין, חללין, נתינים, וממזרים, סריס אדם, וסריס חמה, פצוע דכא, וכרות שפכה. כולן חייבין ומוציאין את הרבים ידי חובה.
>
> אנדרוגינוס – מוציא מינו ולא את שאינו מינו. טומטום – אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו. מי שחציו עבד וחציו בן חורין – אין מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו.
>
> נשים ועבדים וקטנים פטורין. ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן.

לברייתא שלושה חלקים:

רישא: "הכל חייבין בקריאת מגילה... כולן חייבין ומוציאין את הרבים ידי חובה" – כל אלו חייבים לקרוא מגילה ורשאים גם להוציא אחרים ידי חובה.

מציעתא: "אנדרוגינוס... טומטום... מי שחציו עבד וחציו בן חורין..." – אלו חייבים במקרא מגילה, אך יש להם מגבלות בנוגע להוצאת אחרים ידי חובה.

סיפא: "נשים עבדים וקטנים..." – פטורים מקריאת מגילה, וממילא אינם מוציאים אחרים ידי חובה. אולם אפשר לפרש שהם אינם חייבים לקרוא מגילה, אך הם חייבים לשמוע מקרא מגילה.

הגמרא הסבירה שהביטוי "הכל" בא לכלול גם נשים, שחייבות במקרא מגילה וכשרות לקרוא מגילה, וציינה את דבריו של רבי יהושע בן לוי שכתב שנשים חייבות במקרא מגילה. כך הסביר רש"י (ד"ה לאתויי נשים): "לאתויי נשים – שחייבות במקרא מגילה, וכשרות לקרותה ולהוציא זכרים ידי חובתם".[1] רבי יהושע בן לוי גם נימק מדוע נשים חייבות במקרא מגילה, "מפני שאף הן היו באותו הנס". באותו נימוק הוא גם הסביר מדוע נשים חייבות להדליק נרות בלילות חנוכה (שבת כג ע"א), ומדוע נשים חייבות לשתות ארבע כוסות בליל הסדר (פסחים קח ע"ב).[2]

הלימוד של הגמרא מהמילה "הכל", שנשים חייבות במקרא מגילה ואף מוציאות אחרים ידי חובה, סותר את האמור בסיפא של התוספתא, שם נאמר שנשים פטורות ממקרא מגילה. הרשב"א והריטב"א (ד ע"א) כתבו שמשפט זה בברייתא משובש ואין לגרוס אותו. גם הרב שמעון ברבי מאיר המעילי (ספר המאורות, יט ע"ב) כתב ש"בתוספתא כתוב דברים שהם דלאו הלכתא". הגר"א (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפט, ב) כתב גם כן:

> דההיא תוספתא לאו דסמכא היא, דגמרא פליג על התוספתא, שהרי רישא "הכל חייבין" אמרינן בגמ' "דאתי לאתויי נשים" והיאך תני בסיפא פטורין?

---

[1] כדברי רש"י כתבו גם: רבנו גרשום (ערכין ב ע"ב); הרב צדקיה הרופא (שבלי הלקט סי' קצה); הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, ד ע"א); הרב ישעיהו דטראני (ריא"ז, פרק א, אות יג); הרב יהונתן מלוניל (ב ע"ב בדפי הרי"ף), ועוד.

[2] התוספות (כד ע"א ד"ה מי שלא) כתבו: "...נשים דפטורים ממצות עשה שהזמן גרמא אפילו מאותן שאינן אלא מדרבנן. שהרי בנר חנוכה ובארבע כוסות ובמקרא מגילה דלא הוו אלא מדרבנן לא מחייבי, אלא לפי שהן היו באותו הנס". כך כתבו התוספות גם במקום אחר (פסחים קח ע"ב ד"ה שאף הן). ההנחה בתוספות היא שאותם כללים שנאמרו על חובת נשים במצוות מן התורה תקפים גם במצוות מדרבנן. אך רש"י (ברכות כ ע"ב ד"ה וחייבין בתפילה) לא סבר כך. גם רבנו תם (ספר הישר, חלק התשובות סי' ע) כתב: "מצוות עשה דרבנן שוה בכל". לפיו, נשים חייבות גם במצוות עשה מדרבנן גם כשמדובר במצוות עשה שהזמן גרמא. על כך בהרחבה בספרי: "שאף הן היו באותו הנס", באר יהודה – פסחים, עמ' 326–341.

בנוגע למקרא מגילה, רש"י (ד ע"א ד"ה שאף הן) הסביר: "שאף הן היו באותו הנס – שאף על הנשים גזר המן להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים". כך הסבירו גם תוספות (ד"ה שאף) בניסוח זה: "שאף הן היו בספק דלהשמיד ולהרוג".[3] תוספות ציינו גם את פירוש רשב"ם: "שעיקר הנס היה על ידן בפורים על ידי אסתר". לפיו משמעות המילים "אף הן היו באותו הנס" היא שאף חייהן של נשים היו מוטלים בספק בשל גזרת המן להשמיד ולהרוג "טף ונשים" (אסתר ג, יג) והן זכו להינצל באותו הנס או שקרה בזכות אישה.[4]

2. הלכות גדולות: נשים רשאיות להוציא ידי חובה רק נשים

התוספות (ערכין ג ע"א ד"ה לאתויי נשים) ציינו את דברי רש"י שנשים כשרות להוציא גברים וכתבו:

> אבל בעל הלכות גדולות לא פסק הכי, ומביאין ראיה מן התוספתא.

להלן דברי בעל הלכות גדולות (הרב שמעון קיירא, ספר הלכות גדולות סי' יט – הלכות מגילה עמ' רלה–רלו):

> (תוספתא פ"ב ה"ז): "הכל חייבין בקריאת מגילה כהנים לוים וישראלים גרים ועבדים משוחררין חללין ממזרין נתינין סריס אדם סריס חמה פצוע דכא כרות שפכה כולן חייבין, ומוציאין את הרבים ידי חובתן, אנדרוגינוס מוציא את מינו ואינו מוציא את שאינו מינו, טומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו, מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא שאינו מינו. נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת מגילה". אלא שחייבין במשמע. למה? שהכל היו בספק להשמיד להרוג ולאבד. והואיל והכל היו בספיקא הכל חייבין במשמע.

---

[3] תוס' (כד ע"א ד"ה אבל) הסבירו שקטנים חייבים במקרא מגילה מפני שאף הם היו באותו ספק סכנה, נימוק הדומה לחובת נשים במקרא מגילה.

[4] כך גם הסבירו רש"י ורשב"ם בנוגע לחובת ארבע כוסות (פסחים קח ע"ב ד"ה שאף). גם בנוגע לחובת נשים להדליק נר חנוכה אמר רבי יהושע בן לוי (שבת כג ע"א) שנשים חייבות להדליק נר חנוכה כי אף היו באותו הנס, ורש"י (שבת שם ד"ה היו) הסביר: "שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה, ועל יד אשה נעשה הנס". רש"י ציין שתי סיבות בנוגע לחנוכה: הצלה מגזרת שמד שנגזרה גם על נשים, והצלה בזכותן של נשים. נראה שגם בנוגע למקרא מגילה, כתב רש"י שתי סיבות: הצלה מגזרת המן, והצלה בזכות אישה – אסתר. הרב צבי פסח פרנק (מקראי קודש – חנוכה, סי' יג) כתב בשם הרב יעקב עמדין (שו"ת שאילת יעבץ, ב, סי' קב) [דבריו נזכרו בשערי תשובה, שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפז ס"ק ה] ששאל מדוע רבי יהושע בן לוי ראה צורך לנמק שנשים חייבות במצוות הללו, הרי בכל תקנה של חכמים "יש בו לאו ד'לא תסור' ובלאוין גם נשים חייבות?" הוא השיב בשם האדר"ת (עובר אורח, אורח חיים, סי' תרפז) שמי שאמר זאת הוא רבי יהושע בן לוי שסבר (סוכה מו ע"א) שאין מברכים על ארבעה מינים בימי חול המועד סוכות כי המצווה היא מדרבנן, וכדברי רש"י (שם ד"ה מכאן ואילך) "ואם כן בעל כרחו [= של רבי יהושע בן לוי] דסבירא ליה דליכא לאו דלא תסור כלל על מצווה דרבנן", ולכן היה צריך לנמק מהטעם "שאף הן היו באותו הנס". על דברי האדר"ת הללו יש להעיר שהרב אליעזר ברבי יואל הלוי (ראבי"ה, ב, הל' לולב סי' תשג) חלק על רש"י, ולדבריו לפי רבי יהושע בן לוי יש לברך על ארבעת המינים בחול המועד ברכה שנוסחתה "על מצוות זקנים", וכך נאמר במפורש בשם רבי יהושע בן לוי בירושלמי (סוכה ג, ד). בנוסף, דברי רבי יהושע בן לוי על חובת נשים בהדלקת נר חנוכה, ארבע כוסות ומקרא מגילה הם על החובה לקיים מצוות אלו, והם אינם קשורים לברכה עליהם. לפי רבי יהושע בן לוי יש ליטול ארבעת המינים בחול המועד בין אם מברכים עליהם ובין אם לאו בשל "לא תסור". ראה עוד בדברי הרב מאיר דן פלוצקי (כלי חמדה – בראשית, פרשת מקץ, ד), שדן בדברי האדר"ת הללו. הרב מיכל זלמן שורקין (הררי קדם, א, עמ' רצה) כתב בשם הרב משה סולובייצ'יק שהמכנה המשותף לשלוש המצוות הללו הוא שחכמים תיקנו לברך עליהם "שעשה ניסים". גם הברכה בסוף המגיד בליל הסדר: "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים..." היא ברכת "שעשה ניסים". בעניין זה בהרחבה בספרי: "על נטילת לולב, על מצוות זקנים", באר יהודה – סוכה, עמ' 405–414.

(ירושלמי פ"ב ה"ג) "רבי יהושע בן לוי מכניס אל כל אנשי ביתו וקורא לפניהם מגילת אסתר. רבי יונה אבוה דרבי מונא היה מתכוין לקרות אותה לפני הנשים שבביתו, שהכל היו בספק". והכל חייבין במשמע, אחד הנשים ואחד העבדים ואחד הקטנים.

בעל הלכות גדולות ציטט את התוספתא כמעט בשלמותה. יושם לב שהוא לא כתב את המשפט האחרון בנוגע לנשים עבדים וקטנים: "ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן". נראה שהסיבה היא שמאחר שנשים ועבדים פטורים ממקרא מגילה וחייבים רק לשמוע, ממילא ברור שהם אינם רשאים להוציא אחרים ידי חובה, ואשר על כן הוא השמיט משפט זה. כך נימק זאת הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ד ע"א):

בהלכות גדולות פסקו שהנשים חייבות אבל אינן מוציאות אלא נשים. ופירשו זו של ערכין "לאתויי נשים" להוציא את מינן. ואף מה שאמרו בברייתא "נשים ועבדים וקטנים פטורים ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן", נראה להם ששיבוש נפל בברייתא על ידי סופרים. שאם הם פטורין, מה הוצרך לומר שאין מוציאין? אלא כך הוא הענין. חייבין ואין מוציאין, והוא שאמרו שם טומטום ואנדרוגינוס חייבין ואין מוציאין. אנדרוגינוס מוציא את מינו, טומטום לא מינו ולא שאינו מינו.

לפיו המשפט בתוספתא "ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן" מתייחס למה שנאמר קודם לכן בנוגע לטומטום ואנדרוגינוס, שאינם מוציאים כלל אחרים. אומנם אנדרוגינוס מוציא את מינו, אך טומטום אינו מוציא מינו ולא את שאינו מינו. השיבוש בברייתא הוא בכך שמשפט זה לא נמצא במקום הנכון.

התוספות ציינו שבעל הלכות גדולות הוא זה שכתב שנשים פטורות ממקרא מגילה, אך הן חייבות לשמוע מגילה כי אף היו באותו הנס – באותו ספק להשמיד להרוג ולאבד. בעל הלכות גדולות נעזר בנימוקו של רבי יהושע בן לוי כדי להסביר מדוע נשים חייבות לשמוע מקרא מגילה, אם כי רבי יהושע בן לוי אמר שנשים **חייבות לקרוא** מגילה, ומשמע מדבריו שהן גם מוציאות אחרים ידי חובה. ייתכן שגרסת בעל הלכות גדולות בדברי רבי יהושע בן לוי היא כמו הגרסה שכתב רבנו חננאל (ד ע"א):

ואמר רבי יהושע: נשים **חייבות לשמוע** מקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס, כלומר שגם הן היו בכלל להשמיד להרוג ולאבד.

לפי רבנו חננאל, רבי יהושע בן לוי לא אמר שנשים חייבות לקרוא מגילה, אלא שנשים חייבות רק לשמוע מגילה, ומשמע שהן אינן יכולות להוציא אחרים ידי חובה אלא רק נשים. אפשר להסביר שאין מדובר בגרסה אחרת מהגמרא שלפנינו אלא פירוש לדברי רבי יהושע בן לוי. לפי דברי בעל הלכות גדולות, תשובת הגמרא (ערכין ג ע"א) "לאתויי נשים" כוונתה היא שנשים חייבות לשמוע מגילה, והטעם לפי רבי יהושע בן לוי הוא שאף הן היו באותו הנס.[5]

---

[5] כך הסביר את דברי בעל הלכות גדולות הרב אליעזר ברבי יואל הלוי (ראב"ה חלק ב – מסכת מגילה סימן תקסט). הוא כתב גם: "ונראה לי דנשים מברכות על משמע מגילה ואפילו אי קרו לה לעצמן". הוא אינו מתכוון לומר שזה נוסח הברכה אלא תוכן הברכה. נוסח הברכה הוא "לשמוע מגילה" כדברי הרמ"א (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרפט, ב). הרב מרדכי אשכנזי (מרדכי, מגילה, פרק א, רמז תשעט) כתב: "ויש אומרים אם האשה קוראה לעצמה מברכת: לשמוע מגילה, שאינה חייבת בקריאה (מרדכי פ"ק דמגילה)". היה אפשר להבין שבעל הלכות גדולות ורבנו חננאל הביעו עמדה שהייתה מקובלת אצל הגאונים, אך גם בין הגאונים יש שכתבו שנשים חייבות במקרא מגילה: אוצר הגאונים (מגילה, חלק התשובות סי' כב, עמ' 9); הלכות קצובות (מהד' מרגלית, עמ' 87); רב יהודאי גאון (הלכות פסוקות, עמ' לח); רב אחאי גאון (שאילתות דרב אחאי גאון, שאילתא סז, עמ' תלו); רב עמרם גאון (הל' פורים, עמ' קא). רבנו ניסים, הר"ן (מגילה ד ע"א; מגילה ב ע"ב מדפי הרי"ף) כתב על דברי בה"ג: "ואין זה מחוור,

כדי שלא תהיה סתירה בין הסיפא של התוספתא, שנאמר בה שנשים פטורות ממקרא מגילה אך הן חייבות בשמיעה, ובין דברי הגמרא בערכין, שדייקה ש"הכל חייבין במקרא מגילה" כולל נשים ושהן מוציאות אחרים ידי חובה, כתבו התוספות (שם):

> הלכך צריך לפרש בכאן דאין הנשים מוציאין אלא נשים, אבל אנשים לא. והכל חייבין במקרא מגילה כו' לאיתויי נשים שמוציאין נשים אחרות.

לפיו, נשים חייבות לשמוע מגילה והן רשאיות להוציא נשים אחרות ידי חובה, אך הן לא רשאיות להוציא גברים ידי חובת מקרא מגילה.

התוספות (ד ע"א ד"ה נשים חייבות במקרא מגילה) כתבו כדברי רש"י שנשים מוציאות אחרים ידי חובת מגילה, וכפי שמשמע גם מהגמרא בערכין:

> וקשה דהא בתוספתא תני בהדיא ד"טומטום אין מוציא לא את מינו ולא שאין מינו, ואנדרוגינוס מוציא את מינו ואין מוציא את שאין מינו". ופשיטא דלא עדיפא אשה מאנדרוגינוס, וכן פסקו ההלכות גדולות דאשה מוציאה מינה אבל לא אנשים?

התוספות הקשו מדברי התוספתא והשוו אישה לאנדרוגינוס, ומסקנתם היא שאישה יכולה להוציא נשים אך לא אחרים. הם לא הקשו מהסיפא של אותה ברייתא, שם נאמר במפורש שנשים פטורות ממקרא מגילה.[6] תוספות ציינו שבעל הלכות גדולות פסק שנשים מוציאות נשים בלבד, אך לא אחרים, ולמה צריך לציין גם אישה וגם אנדרוגינוס? תשובת התוספות:

> וי"ל דסלקא דעתך דלא יועיל קריאתן אפילו להוציא הנשים? קמ"ל דחייבין, דהכל חייבין בשמיעה עבדים נשים וקטנים.

תשובת תוספות היא שהיה מקום לומר שנשים לא יוכלו להוציא אף נשים, ואשר על כן אמר רבי יהושע בן לוי שנשים חייבות לשמוע מקרא מגילה וממילא יכולות להוציא נשים אחרות. כך הסביר גם הרא"ש (א, ד):

> וצריך לתרץ לפי הלכות גדולות ותוספתא הא דאמר בערכין "הכל כשרין לקרות... לאתויי נשים" לא שיוציאו אנשים בקריאתן אלא דוקא נשים. דלא תימא אף נשים אינן יוצאות אלא בקריאה חשובה של אנשים, קא משמע לן שהאשה מוציאה חבירתה.

תוספות רא"ש (ד ע"א) ביאר את דברי בה"ג וכתב: "וכן הלכה". על פי בה"ג מקרא מגילה הוא מצווה שחכמים קבעו מי חייב בה, ומה רמת החיוב שהוא חייב בה. כל הגברים, בדרגות ייחוס שונות, חייבים לקרוא ולשמוע וגם רשאים לקרוא ולהוציא אחרים, למעט שלושה שמוגבלים בהוצאת אחרים: אנדרוגינוס, טומטום וחצי עבד חצי בן חורין. בנוגע לנשים, עבדים וקטנים, חכמים קבעו שרמת החיוב היא רק לקרוא במובן של לשמוע, והם אינם רשאים לקרוא ולהשמיע לאחרים, למעט בני מינם.[7]

אלא שראוי לחוש לדבריו להחמיר". גם הרב שמעון ברבי מאיר המעילי (ספר המאורות, יט ע"ב) כתב שאישה יכולה להוציא אחרים "אבל ראוי לכתחילה לחוש לדברי הלכות גדולות".

[6] הרב אלעזר לנדא (חידושים והגהות, ד ע"א) [נמצא בסוף המסכת בין הרב יעקב עמדין לבין מהר"ץ חיות] כתב שהתוספות לא היה צריך לדקדק כך בדברי המשנה, כי בסוף התוספתא כתוב שנשים פטורות ממצוות מגילה.

[7] הרב מרדכי שטרנברג ("חיוב נשים במקרא מגילה", עיונים משיעורי הרב מרדכי, חנוכה ופורים, עמ' קצט–רא) הסביר את דברי בה"ג באופן הבא: "במגילה האיש הצטווה בקריאה, והאשה הצטוותה להצטרף לקריאה על ידי שמיעה. אין שמיעה נדרשת מצד עצמה כמו בשופר, אלא בתור דרך לעשות את מה

דברי בה"ג נזכרו גם בתוספות (סוכה לח ע"א ד"ה באמת אמרו) שכתבו שאישה חייבת בזימון אך אינה מזמנת בפני רבים: "משום דרבים זילא בהו מלתא". תוספות כתבו שם דוגמה למצב שאישה חייבת לקיים מצווה, אך אינה יכולה להוציא אחרים ידי חובה, והדוגמה היא דברי בה"ג בנוגע למקרא מגילה:

> דהרי מגילה דנשים חייבות בה, ופירש בה"ג דאין נשים מוציאות את הרבים ידי חובתן במגילה.

כאמור, לפי בה"ג מה שכתוב שאישה חייבת במקרא מגילה הכוונה שהיא חייבת לשמוע מגילה, וממילא ברור שהיא אינה מוציאה את הרבים ידי חובה. תוספות לא אמרו שאישה אינה מוציאה את הרבים ידי חובה במקרא מגילה משום דזילא ביה מילתא, שהרי בעל הלכות גדולות לא הזכיר כלל בנוגע למקרא מגילה של נשים שזו הסיבה. לפיו, חכמים תיקנו מי חייב במקרא מגילה ורשאי גם להוציא אחרים – הרשימה שברישא של התוספתא, וכן חכמים תקנו מי חייב אך יש לו מגבלות בנוגע להוצאת אחרים – הרשימה במציעתא של התוספתא, ומי פטור מחובת הקריאה וממילא גם אינו מוציא אחרים – הסיפא של התוספתא. תקנתם הייתה שנשים יהיו חייבות רק לשמוע מגילה, וממילא הן אינן מוציאות את הרבים ידי חובה.[8]

הרב יצחק בר' אבא מארי (ספר העיטור עשרת הדיברות – הלכות מגילה דף קי טור א) כתב: "ומסתברא כי היכי דנשים מזמנות ואין מצטרפות לברכת המזון, הכי נמי אין מצטרפות לכתחלה". הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ד ע"א) הסביר עוד:

שהקריאה עושה, היינו מפגש עם המגילה, כלומר פירסומי ניסא... דוגמא לחובת שמיעה כזו יש בחיוב קריאת התורה". בסוף דבריו שם כתב שהבחנה כזו בין גברים לנשים מצינו במצוות הקהל: "'הקהל את העם האנשים והנשים' (דברים לא, יב) – 'אנשים באים ללמוד, ונשים באות לשמוע' (חגיגה ג ע"א). האיש מצווה להיות פעיל בלימוד והאשה מצווה להצטרף ללימוד באופן המיוחד לה – בשמיעה". לדברינו, אין צורך להשוות את מצוות מקרא מגילה למצוות מהתורה כמו שופר והקהל, ולהגדיר את החובה של נשים כמפגש עם המגילה. מקרא מגילה הוא מצווה שחכמים קבעו, והם גם קבעו מי חייב בה ובאיזה אופן. כאמור חכמים קבעו שנשים, עבדים וקטנים חייבים לקרוא ולשמוע בלבד, ויש להם אפשרות להוציא את בני מינם. במובן מסוים חובת נשים, עבדים וקטנים היא כמו חובתו של אנדרוגינוס, הוא חייב לקרוא ולשמוע ורשאי להוציא את מינו.

[8] הרב נתנאל וייל (קרבן נתנאל, רא"ש, מגילה א, אות מ ואות ס) ביאר את דברי הרא"ש לעיל, שציטט את בה"ג שאישה מוציאה את חברתה, וכתב: "שהאשה מוציאה חברתה. אבל נשים רבות אין אשה מוציאן דזילא בהו מלתא, וכמו שכתבו תוס' בסוכה דף ל"ח ע"ש". לדבריו, לא רק שאין אישה מוציאה אנשים במקרא מגילה, אלא גם אם היא קוראת בפני נשים, לא תקרא בפני הרבה נשים כי זילא ביה מילתא, אלא בפני קבוצה קטנה. הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (שולחן ערוך סי' תרפט, שער הציון אות טז) פסק כדברי הקרבן נתנאל. הרב שלמה זלמן אויערבך (הליכות שלמה, מועדי השנה – פורים, פרק יט הע' ד) כתב שנשים מזמנות ומברכות בפני נשים רבות, ועל כן אין מניעה שאישה שקוראת מגילה תוציא ידי חובה נשים רבות. הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, ד ע"א) כתב על דבר שער הציון: "והנה כל זה הוא רק לכתחילה, אבל אם יש נשים שאינן יודעות לקרוא, ורק אשה אחת יכולה לקרוא, תוציא אף רבים ידי חובתן". הרב שלום יצחק מזרחי (שו"ת דברי שלום, אורח חיים ה, סי' צח) הקשה על דברי הקרבן נתנאל הללו ודן בהרחבה בדבריו, ומסקנתו היא: "אשה מוציאה בקריאת המגילה אפילו נשים רבות, ולא אמרינן זילא בהו מילתא". כאמור לעיל, נראה לכאורה שאין זו כוונת תוספות. תוספות לא כתבו, אף לא בשם בה"ג, שנשים אינן מוציאות את הרבים במקרא מגילה מפני שזילא ביה מילתא, וכן גם לפי בה"ג אין מגבלה בפני כמה נשים מותר לקרוא מגילה. ראה גם: הרב חיים נבון ("קריאת מגילה על ידי חרשת בעלת שתל קוכלארי", תחומין, ל, עמ' 51–60).

> ואף חכמי פרובינצא [= בעל העיטור] כתבו בחבוריהם שכמו שחייבות בברכת המזון ובזימון ואין מצטרפות לשלשה, כך אין מצטרפות כאן לעשרה למי שמצריך בה עשרה, וכל שכן שלא להוציא את האנשים.

בשונה מהתוספות שלמדו ממקרא מגילה לזימון, בעל העיטור למד מזימון למקרא מגילה. אישה חייבת לשמוע מקרא מגילה, אך לא מוציאה רבים ידי חובה. ראשונים נוספים כתבו גם כן שנשים אינן מוציאות אנשים ידי חובת מקרא מגילה. הרב משה מקוצי (ספר מצוות גדול, עשין, עשה דרבנן ד) כתב:

> דאף על גב דנשים חייבות במקרא מגילה אינן מוציאות את הזכרים. ואל תשיבני נר חנוכה דאמרינן בפרק במה מדליקין (שבת כג, א) דאשה מדלקת דמשמע אף להוציא האיש, דשאני מקרא מגילה שהוא כמו קריאת התורה לכך אינה מוציאה את האיש. ואף על פי שיש דברים שהקלו במגילה יותר מבתורה, בזה לא הקלו.

גם הרב אברהם בן יצחק (ספר האשכול, הל׳ פורים סי׳ ט) הקשה על דברי בעל הלכות גדולות, מדוע בנר חנוכה אישה רשאית להוציא אחרים? והשיב שמקרא מגילה דומה לקריאה בתורה בבית הכנסת, ולכן תיקנו שנשים לא יוציאו אחרים. ״עוד פירשו הטעם משום קול באשה ערוה לא תוציא אנשים״.[9] יש להעיר שבה״ג עצמו לא כתב שחכמים תיקנו שנשים אינן מוציאות אחרים מסיבות אלו.[10]

---

[9] כך מופיע גם בספר כלבו (סי׳ מה).

[10] אחרונים נימקו בדרכים שונות את דברי בה״ג: הרב אברהם גומבינר (מגן אברהם סי׳ תרפט, ס״ק ה), שדבריו נזכרו גם במשנה ברורה (שם ס״ק ז), כתב שאישה אינה מוציאה אחרים ״דשאני מגיל דהוי כמו קריאת התורה (סמ״ג) פי׳ ופסול׳ מפני כבוד הצבור ולכן אפילו ליחיד אין מוציאים דלא פלוג (רא״ם)״. הרב יעקב חיים סופר (כף החיים, אורח חיים סי׳ תרפט, ס״ק יג) כתב שבנר חנוכה הברכה קצרה והאנשים לא חייבים להיות ליד האישה המברכת, ואילו במגילה הקריאה ארוכה. החולקים על בה״ג לא ראו בזה ״קול באשה ערוה״ כיוון שאין מדובר על שירה. ראה עוד: הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, אורח חיים סי׳ תרפט, ה); הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (אור שמח, רמב״ם הל׳ מגילה א, א); הרב אברהם בורנשטיין (שו״ת אבני נזר, אורח חיים סי׳ תקיא); הרב שמואל בורנשטיין (שם משמואל, שמות, פורים שנת תרע״ח); הרב חנוך אייגש (שו״ת מרחשת א, סי׳ כב); הרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש, פורים, עמ׳ קל–קלג); הרב יעקב ישראל קנייבסקי (״בענין נשים חייבות במקרא מגילה״, קהלות יעקב – מגילה, סי׳ ג); הרב יוסף דב סולובייצ׳יק (רשימת שיעורים, סוכה לח ע״א); הרב זלמן נחמיה גולדברג (״מאי חנוכה״, אור המועדים, עמ׳ קפה–קפו); הרב אליהו בקשי דורון (״חיוב נשים במקרא מגילה״ שו״ת בנין אב ג, סי׳ ל); הרב יעקב אריאל (״קריאת מגילה ע״י אשה לעצמה״, שו״ת באהלה של תורה, ב סי׳ קה); הרב אשר וייס (מנחת אשר – שמות, סי׳ עא, ה–ו; פורים סי׳ כד) ועוד. חלק מההסברים של האחרונים מופיעים בדברי ראשונים אחרים, אך הם לא נזכרו בדברי בעל הלכות גדולות. הרב יוסף תאומים (ראש יוסף, ד ע״א) דן בדברי המגן אברהם לעיל: ״ולי נראה דבמגילה תקנו שחייבות בשמיעה לא בקריאה, שוב אין מחויב בדבר להוציא אחרים ידי חובה שמחוייבין לקרות דוקא. מה שאין כן נר חנוכה שהיא מחויבת להדליק כמו הזכרים מוציאה אחרים ידי חובה כאמור״. כוונתו לומר שבכל מצווה חכמים קבעו את אופי המצווה ופרטים נוספים, מי חייב ובאיזה אופן. אין הכרח שקיום המצווה של גברים ונשים יהיה זהה. אפשר להוסיף לכך גם ארבע כוסות. נשים חייבות בארבע כוסות, אך בשונה מאנשים, אישה אינה מסיבה בפני בעלה (פסחים קח ע״א). הרב אריה לייב (טורי אבן, ד ע״א) כתב: ״מה שמחלקין בין חיוב שמיעה לחיוב קריאה גבי נשים לא נתברר חילוק זה, ובאמת דברי בה״ג אינו נראה להרבה מפרשים וסברי שהנשים מוציאות ידי חובה אפילו אנשים וכפשטא דשמעתא דמס׳ ערכין״, ובכל זאת בהמשך דבריו נימק מדוע נשים אינן מוציאות אנשים ידי חובה. הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף – פורים [מהד׳ תש״פ] עמ׳ תעה–תעט) כתב י״ב דרכים בביאור שיטת בה״ג.

ב. רמב"ם, טור ושולחן ערוך: האם נשים רשאיות להוציא אחרים

1. רמב"ם: נשים רשאיות להוציא אחרים

הרמב"ם (הל' מגילה א, א) כתב: "והכל חייבים בקריאתה: אנשים, ונשים, וגרים ועבדים משוחררים". הרמב"ם לא הזכיר את הנימוק שנשים חייבות לקרוא מגילה כי אף הן היו באותו הנס. הרמב"ם (פירוש המשנה, קידושין א, ז) הכליל את החובה של נשים לקרוא מגילה עם מצוות אחרות שהזמן גרמן שנשים בכל זאת חייבות בהן:

> מצות עשה שהנשים חייבות, ומה שאינן חייבות בכל הקפן, אין להן כלל, אלא נמסרים על פה והם דברים מקובלים. הלא ידעת שאכילת מצה ליל פסח, ושמחה במועדים, והקהל, ותפילה, ומקרא מגלה, ונר חנוכה, ונר שבת, וקדוש היום, כל אלו מצות עשה שהזמן גרמה וכל אחת מהן חיובה לנשים כחיובה לאנשים.[11]

לפי הרמב"ם מצוות עשה שהזמן גרמן זו רשימה מסוימת של מצוות שהייתה לחכמים מסורת שנשים פטורות מהן, וחכמים קבעו שהמכנה המשותף הרחב לכל המצוות הללו הוא "הזמן גרמן", אך יש מצוות עשה שהזמן גרמן שנשים חייבות בהן. מדובר על פרטים שיצרו כלל, מכנה משותף רחב, אך הכלל איננו מכיל את כל המצוות מסוג זה. הרמב"ם הזכיר את מקרא מגילה ונר חנוכה, מצוות מדרבנן, באותה רשימה עם מצוות מהתורה כמו מצה בליל פסח, שמחה במועדים ועוד, כל אלו מצוות עשה שהזמן גרמן ובכל זאת נשים חייבות בהן כמו אנשים, כך המסורת בנוגע למצוות הללו.

האם לדברי הרמב"ם אישה גם מוציאה אחרים ידי חובת מקרא מגילה? הרמב"ם (הל' מגילה א, ב) כתב:

> אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא ידי חובתו, והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך אם היה הקורא קטן או שוטה, השומע ממנו לא יצא.

על דברי הרמב"ם הללו כתב הרב וידל די טולושא (מגיד משנה שם): "אשה, נראה מדברי רבינו שהיא מוציאה את אחרים, וכן עיקר". כך כתב גם הרב מאיר הכהן מרוטנברג (הגהות מיימוניות שם) לאחר שציין לדברי בה"ג ודן בדבריו:

> בריש ערכין משמע להדיא שמוציאין אחרים בקריאתן. דגרסינן "הכל חייבין במקרא מגילה, והכל כשרים לקרות המגילה. לאתויי מאי? לאתויי נשים, וכדרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות במקרא מגילה שאף הם היו באותו הנס". וכן נראה דעת רבינו המחבר, שלא הוציא אלא חרש קטן ושוטה.

יוצא אפוא ששיטת הרמב"ם דומה לשיטת רש"י. נשים חייבות במקרא מגילה ומוציאות גם אחרים. יש לציין שהרמב"ם לא כתב במפורש שנשים מוציאות אחרים ידי חובה, אלא שהמפרשים למדו כך מדבריו.

---

[11] הרמב"ם (הל' עבודה זרה יב, ג) כתב גם כן: "וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקידוש היום, ואכילת מצה בלילי הפסח, ואכילת הפסח ושחיטתו, והקהל, ושמחה, שהנשים חייבות". ברשימה זו ישנן רק מצוות מהתורה, והיא איננה תואמת לחלוטין את רשימת המצוות מהתורה שהזכיר הרמב"ם בפירוש המשנה. בספר המצוות בסוף מניין מצוות עשה יש עוד מצוות שהזמן גרמן שנשים חייבות בהן ולא נזכרו בפירוש המשנה בקידושין ובהלכות עבודה זרה, כגון מצוות עשה לספר ביציאת מצרים.

2. טור ושולחן ערוך: מחלוקת אם נשים רשאיות להוציא אחרים

רבנו יעקב (טור, אורח חיים סי׳ תרפט) פסק:

> הכל חייבין בקריאת מגילה: כהנים, לוים, וישראלים, עבדים... ונשים נמי חייבות בקריאתה.

נראה שמקור דבריו בתוספתא שצוינה לעיל. הטור לא כתב שהנימוק לכך שנשים חייבות במקרא מגילה הוא מפני שאף הן היו באותו הנס. האם אישה מוציאה ידי חובה אחרים? בהמשך דבריו כתב הטור:

> ופירש״י שמוציאות לאנשים ידי חובתן, ובה״ג כתב אף על גב שחייבות במקרא מגילה אינן מוציאות לאנשים. ובעל העיטור ז״ל כתב מסתברא כי היכי דנשים מזמנות לעצמן ואינן מצטרפות לברכת הזימון, הכי נמי אינן מצטרפות לי׳ לכתחלה.

יש להעיר שכאמור לעיל בה״ג כתב שנשים חייבות רק לשמוע, וציטט את התוספתא שנשים פטורות ממקרא מגילה.

הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים, הלכות מגילה ופורים סי׳ תרפט, א) כתב:

> הכל חייבים בקריאתה: אנשים ונשים, וגרים ועבדים משוחררים.

השולחן ערוך העתיק את לשון הרמב״ם, ולא כתב כמו הטור. בנוגע לשאלה אם אישה מוציאה אחרים ידי חובה בקריאתה כתב (שם ב):

> אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא, יצא ידי חובתו, והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך אם היה הקורא חרש או קטן או שוטה, השומע ממנו לא יצא.
> ויש אומרים שהנשים אינם מוציאות את האנשים.

השולחן ערוך העתיק את לשון הרמב״ם, אך הוסיף את שיטת יש אומרים, וכוונתו היא לדברי הלכות גדולות.

הרב יוסף תאומים (פרי מגדים, אשל אברהם שם ס״ק ד) והרב יעקב חיים סופר (כף החיים שם ס״ק יד) כתבו שכשהשולחן ערוך לא פירש את הדעה הראשונה, דעתו כשיטת ״יש אומרים״. אך הרב חיים יוסף דוד אזולאי (החיד״א, ברכי יוסף, אורח חיים סי׳ רעא, א) כתב ״וסברת הלכות גדולות כתבה בלשון י״א, וידוע דדעת מרן לפסוק כסתם״. נראה שבמקרה זה השולחן ערוך פירש את דבריו. הוא כתב שנשים חייבות במקרא מגילה וגם שיש לשמוע את המגילה ממי שחייב בקריאתה. לו היה פוסק כדברי בה״ג היה עליו לכתוב ״נשים חייבות לשמוע מגילה״. נראה שהשולחן ערוך ציין בכל זאת את דברי בה״ג, כדי לומר שיש עדיפות שנשים ישמעו מקרא מגילה מפי אנשים בבית הכנסת ברוב עם או בבית, ורק כשנוצר מצב שאישה לא שמעה מגילה היא יכולה לקרוא לעצמה, או שאישה אחת תקרא לכמה נשים. נראה שכך יש להסביר גם מדוע הטור, שכתב שנשים חייבות במקרא מגילה, ציין את רש״י שהן מוציאות אחרים ידי חובה, והביא גם את דברי בה״ג שחייבות לשמוע ואינן מוציאות אחרים, רק נשים.[12]

אף בנוגע למניין קבוע של גברים שמתקיים שלא במסגרת בית כנסת, כתב הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה, שער הציון סי׳ תרפז, י): ״אם בעל הבית יש לו מנין בביתו, אף שהמנין

---

[12] הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה – פורים, עמ׳ נא) כתב שביישוב קטן שאין שם איש שיודע לקרוא את המגילה כהלכה, ויש שם אישה שיודעת לקרוא את המגילה, יכולים להתאסף באחד הבתים והאישה תעמוד בצד בצניעות, ותקרא להם את המגילה בטעמיה.

שלו הוא בקביעות, מסתברא דצריך לילך לבית הכנסת שבעיר משום פרסומי ניסא". בודאי שכך גם בנוגע לקבוצת נשים שצריכות לשמוע מקרא מגילה.[13]

ג. חובת עבד שמל את עצמו במקרא מגילה

כאמור לעיל בתוספתא, וכן פסקו הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך, עבדים משוחררים חייבים במקרא מגילה.[14]

יש להבחין בין סוגי העבדים: עבד כנעני שמל וטבל – חייב במצוות כמו אישה (חגיגה ד ע"א; רמב"ם הל' חגיגה ב, א). עבד כנעני שהשתחרר, טובל טבילה נוספת לשם יהדות והוא יהודי לכל דבר (יבמות מה ע"א; רמב"ם, הל' איסורי ביאה יג, יא–יב; שולחן ערוך יורה דעה סי' רסז, ז). לא נזכר בתוספתא מה הדין בנוגע לעבדים שמלו וטבלו. כאמור לעיל, הטור (אורח חיים סי' תרפט) כתב שעבדים חייבים. הוא לא פירט כמו בתוספתא וברמב"ם שמדובר על עבדים משוחררים. על כך כתב הרב יוסף קארו (שם):

> ומה שכתב רבינו "ועבדים", בעבדים משוחררים מיירי, וכדכתבו הרמב"ם (מגילה א, א) וסמ"ג (ריש הל' מגילה). דאילו עבדים שמלו וטבלו לשם עבדות, מדין נשים שהזכיר אחר כך הוא נלמד דכל מצות שהאשה חייבת בהן העבד נמי חייב בהן. ואף על פי שאין חיוב האשה במצותה אלא מטעם "שאף הן היו באותו הנס", הא מההוא טעמא איכא לחיובי עבדים שגם הם היו בספק סכנה כיון דמולים היו. ומיהו לדברי המפרשים דאף הן היו באותו הנס היינו לומר שעל ידי אשה נעשה הנס, אפשר דאין ללמוד מנשים לעבדים וכיון דהויא מצות עשה שהזמן גרמא, עבדים פטורים.

עבדים שמלו חייבים במצוות כמו אישה, וכשם שאישה חייבת במקרא מגילה כך גם עבדים שמלו. אלא שלפי הרב יוסף קארו הדבר תלוי בהסברי הראשונים בפירוש הנימוק "שאף הן היו באותו הנס". לפי ההסבר שגם הנשים היו בסכנה, גם בימי מרדכי ואסתר עבדים שמלו וטבלו היו בסכנה, ולכן גם הם יהיו חייבים במקרא מגילה. אך לפי ההסבר שבאמצעות אישה נעשה הנס, ייתכן שעבדים שמלו וטבלו יהיו פטורים ממקרא מגילה, כי זו מצוות עשה שהזמן גרמא ועבדים פטורים ממצוות עשה שהזמן גרמא.

הרב דוד בן זמרא (שו"ת רדב"ז, ה סי' אלף תיז) כתב: "דעבד פטור ממקרא מגלה כשאר מצות עשה שהזמן גרמא". בתשובה נוספת כתב הרדב"ז (שם סי' אלף תצז):

> והנכון אצלי דעבדים פטורין, דהא לא מרבינן בריש ערכין אלא נשים, וטעמא דאמר רבי יהושע בן לוי "שאף הנשים היו באותו הנס", ועבדים לא היו באותו הנס, דעבדי נינהו התם והכא, וכל שכן לפי הפירוש האחר. והרי הוא במצות קריאת מגלה כשאר מצות שהזמן גרמא. וכבר הארכתי בתשובה אחרת עיין עלה.

---

[13] במסגרת שעל נשים לשמוע בה מגילה והאפשרות לקיים קריאת מגילה של נשים עסקנו בשיעור ה: מקרא מגילה במסגרת המשפחה ובבית הכנסת.

[14] הרב שלמה בן רבי שמעון דוראן (שו"ת הרשב"ש סי' תנב) כתב על פסק הרמב"ם (הל' מגילה א, א) שעבדים משוחררים חייבים במקרא מגילה: "דמשוחררים שכתב רבינו ז"ל הוי שטפא דקולמוסא". לפיו ההלכה היא כרבי יהושע בן לוי שפסק "דנשים חייבות הוא הדין עבדים". כוונתו היא לעבד שמל וטבל שחייב במצוות כמו אישה. בגרסאות של מהדורת הרב שבתאי פרנקל, הרב יוסף קאפח, הרב נחום רבינוביץ' והרב יצחק שילת כתוב: "ועבדים משוחררים".

לדברי הרדב"ז, לפי שני הפירושים לנימוק "שאף הן היו באותו הנס", עבד שמל וטבל פטור ממקרא מגילה, וכמו כל מצווה אחרת שהזמן גרמא.

הרב אברהם גומבינר (מגן אברהם, אורח חיים סי' תרפט, ב) כתב שלפי הבית יוסף גם עבדים שאינם משוחררים חייבים במקרא מגילה. הגר"א (שם ס"ק א) כתב על דברי השולחן ערוך שעבדים משוחררים חייבים במקרא מגילה:

> משוחררים. רמב"ם. אף על גב דסבירא ליה דנשים חייבים ומוציאין משום שהיו באותו הנס, מה שאין כן עבדים פטורים שלא היו [באותו הנס] ולא דמי לנשים כאן, דלא כטור ומגן אברהם.

יש להעיר שאכן השולחן ערוך העתיק את לשון הרמב"ם, אך המקור הוא בתוספתא. "דלא כטור" – כאמור הטור כתב רק "עבדים", אך כנראה כוונתו לעבדים משוחררים. כיוון שהטור לא התייחס לעבד שמל וטבל, אפשר לפרש גם שלפי הטור עבד שמל וטבל יהיה פטור, וכפי שכתב הרדב"ז.[15]

על דברי הבית יוסף הללו הקשה הראי"ה קוק (מצות ראיה, אורח חיים סי' תרפט, עמ' צו):

> בית יוסף (ד"ה ומ"ש ועבדים): "מצות עשה שהזמן גרמא עבדים פטורים"... ובאמת צריך עיון על טעם הבית יוסף שאף הם היו באותו הנס, דנשים כיון שמתייחסות אחרי אבותיהן שייך לומר כאילו הן היו באותו הנס בעצמן, אבל עבדים איזה קישור יש לעבד שבזמן הזה, אל העם שהיה אז בימי מרדכי ואסתר? ואף שגרים גם כן אין להם שייכות, מכל מקום הנכנס בברית אין חילוק בפרטים, ולהלכה קיימא לן דאומר "אלוקי אבותינו". אבל עבד דבעי טעמא דאותו הנס, וצ"ע.

נראה להשיב על דברי הרב יוסף קארו שהטור והשולחן ערוך לא כתבו כלל שנשים חייבות במקרא מגילה בשל הנימוק "שאף הן היו באותו הנס", כך שלכאורה אין מקום להבחין בין הנימוקים השונים, אם משום שהנס היה על ידי אישה או שאף נשים ניצלו מגזרת המן. מאחר שעבד שמל וטבל חייב במצוות כמו אישה, הוא יהיה חייב במקרא מגילה כשם שאישה חייבת, אף על פי שלא נזכר במפורש בתוספתא ובפוסקים דינו של עבד שמל וטבל. רבי יהושע בן לוי הוא אמורא שהוסיף טעם לחובת נשים במקרא מגילה ובהשוואה לחובת נשים בהדלקת נר חנוכה וארבע כוסות, אך הנימוק לא בא לצמצם או להשפיע על החובה הבסיסית של אישה לקרוא מגילה, וכך גם בנוגע למי שנמצא במעמד דומה מבחינת חיוב מצוות. כאמור לעיל, יש שפירשו את שני ההסברים לנימוק הזה, הן הנשים ניצלו והן בזכות נשים הייתה הצלה, והם לא ראו צורך ללמוד נפקא מינה בין שני הפירושים הללו.

לעיל הזכרנו את דברי הרמב"ם (הל' מגילה א, א) שכתב שעבדים משוחררים חייבים במקרא מגילה, ולא כתב מה הדין בנוגע לעבד שמל, אם חייב במקרא מגילה כאישה או לא. על דברי הרמב"ם (שם) כתב הרב אברהם די בוטון (לחם משנה שם):

> אפשר דרבינו ז"ל סבור כדכתב הרב בית יוסף בסי' תרפט, דעבדים שמלו וטבלו לשם עבדות אינם חייבים, ולהכי מפרש הוא ז"ל דדוקא עבדים משוחררים. ואין לדמותם [= את העבדים

---

[15] ראה עוד בשולחן ערוך (שם); הרב מנחם מנדל אויערבך (עטרת זקנים שם); הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה ס"ק ב, בשער הציון ס"ק ד, ה, ובביאור הלכה); הרב יחזקאל אברמסקי (חזון יחזקאל, תוספתא מגילה ב, ד עמ' 20); הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף – פורים [מהד' תש"פ] עמ' תעב–תעה); הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' מגילה א, א [עמ' תז–תח]). הדיון בנוגע לחובתו של עבד שמל וטבל לקרוא מגילה מזכיר את הדיון בעקבות דברי רבנו יעקב (טור, יורה דעה סי' א) בשאלה אם שחיטתו של עבד שמל וטבל כשרה, שהרי אישה כשרה לשחוט. ראה שם בנושאי הכלים בטור ובשולחן ערוך.

> שמלו] לנשים, דשאני נשים שע"י אשה נעשה הנס, וכמו שכתב שם הרב בית יוסף ז"ל. אבל אין לומר דרבינו ז"ל מפרש דעבדים דברייתא הם משוחררים משום דאם הם עבדים ממש נלמד מדין נשים, דאם כן איך פירש דהם עבדים משוחררים, דהשתא נמי קשה דבכלל גרים הם. אלא ודאי דהעיקר כמו שפירשתי.

על דברי הלחם משנה הללו, כתב הרב יצחק זאב סולובייצ'יק, הרב מבריסק (חדושי הגרי"ז, ערכין ג ע"א):

> ומה שכתב הרמב"ם "ועבדים משוחררים", עיין בלחם משנה דרק עבדים משוחררים חייבים אבל עבדים שאינם משוחררים פטורים, ואינם כמו נשים דשאני נשים שע"י אשה נעשה הנס. והנה אם נאמר שהטעם שע"י אשה נעשה הנס הוא רק שלא לפטור נשים מפני שהוא עשה שהזמן גרמא, ובכל זאת היא חייבת כמו אנשים, אם כן אף עבדים שאינם משוחררים דמחוייבים במצות כמו אשה ג"כ מחוייבים במקרא מגילה כמו נשים, כיון דנשים לא נפטרות מחמת מצות עשה שהזמן גרמא גם עבדים מחוייבים כמו שהם מחוייבים בכל המצוות. ואם כן למה כתב הרמב"ם "עבדים משוחררים"? וצריך לומר דנשים הוא חיוב מיוחד מפני שנעשה הנס על ידיהם. ואין זה רק טעם שלא לפטור נשים מצד מצות עשה שהזמן גרמא והם מחוייבות כמו אנשים, אלא זהו עיקר הטעם דהם מחוייבות, ואם כן עבדים שאינם משוחררים פטורים.

הגרי"ז שאל: אם עבד שמל וטבל חייב במקרא מגילה כמו אישה, מדוע כתב הרמב"ם שרק עבדים משוחררים חייבים במקרא מגילה, היה צריך לכתוב שגם עבדים לא משוחררים – עבדים שמלו וטבלו יהיו חייבים? תשובתו היא שהנימוק בנוגע לנשים "שאף הן היו באותו הנס" הוא עיקר הטעם שבגללו הן חייבות במקרא מגילה, ועל כן יש להכריע שלדעת הרמב"ם עבדים שמלו וטבלו יהיו פטורים.

יש לציין שהרמב"ם כתב "עבדים משוחררין" כי כך כתוב בתוספתא, ואין זה פירוש של הרמב"ם. על דברי הלחם משנה שעבדים משוחררים הם בכלל גרים, אכן כך, ובכל זאת לפי אחת הגרסאות כתוב במפורש בתוספתא: "גרים ועבדים משוחררין" (אור הגנוז, שם אות ג).[16]

הרמב"ם כתב שנשים חייבות במקרא מגילה ולא כתב את הנימוק "שאף הן היו באותו הנס", ואשר על כן כשם שאישה חייבת במקרא מגילה כך גם עבד שמל וטבל שחייב במצוות כמו אישה. על דברי הגרי"ז שנשים חייבות במקרא מגילה מפני שזהו "חיוב מיוחד מפני שנעשה הנס על ידיהם", לא רק שזו פרשנות אחת בלבד לדברי רבי יהושע בן לוי, החובה של נשים לקרוא מגילה נלמדה מהמשנה: "הכל חייבים במקרא מגילה", וכוללת גם נשים וכל מי שחייב במצוות כמו נשים. כפי שפירשנו לעיל, רבי יהושע בן לוי הוא אמורא, ונראה שהנימוק שלו לא בא לצמצם אלא להוסיף טעם לחובת נשים מהמשנה.

---

[16] כך כתב גם הגר"א (אורח חיים סי' תרפט, א ד"ה ונשים וגרים): "ובנוסחא שלנו נשמט גרים, וטעות סופר הוא". הרב יוסף רזין, הרוגוצ'ובר (צפנת פענח, הל' מגילה א, א) דייק מדברי הרמב"ם שכתב "ועבדים משוחררים": "אבל אינם משוחררים לא, ואף דנשים חייבות". אך הוא כתב שבנוגע לגרים כתוב במגילה "'כל הנלוים עליהם' (אסתר ט, כז) ואף דבהם לא שייך הטעם שהיו באותו הנס וצריכין להודות". אכן, רש"י והרב אברהם אבן עזרא (אסתר שם) פירשו שכוונת הפסוק היא לגרים. מכאן שגם עבדים שאינם משוחררים יהיו חייבים. הרב מיכל זלמן שורקין (הררי קדם, א, עמ' של–שלא) כתב שתקנת פורים מיוחדת כי נאמר: "משפחה ומשפחה, מדינה ומדינה, ועיר ועיר" (אסתר ט, כח), וכן נאמר "ועל כל הנלוים עליהם". עבדים לא משוחררים לא נכללים בהגדרות אלו. כאמור, עבד שמל הוא במעמד של אישה ולכן הוא חייב, כשם שאישה חייבת. ראה גם: הרב חזקיה מדיני (שדי חמד, מערכת חמץ ומצה סי' טו, אות ח).

הרב יצחק זאב סולובייצ'יק (שם) קישר את דברי רבי יהושע בן לוי לכלל האומר שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן. וכך הוא הציג את הדברים:

> "אמר ר' יהושע בן לוי: נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס". יש להסתפק אם הפירוש דמטעם זה ליכא בהו פטורא דמצוות עשה שהזמן גרמא, דדין זה דמצוות עשה שהזמן גרמא שייך אף במצוות דרבנן וממילא נכללו בחיובא דקריאת המגילה הנאמר באנשים. או דהוא חיוב מיוחד לנשים מטעם זה דאף הן היו באותו הנס.

חקירתו היא אם הנימוק "אף הן היו באותו הנס" בא לשלול את העובדה שמדובר במצוות עשה מדרבנן שהזמן גרמא ולכן נשים יהיו חייבות כמו אנשים, או שזו אכן מצוות עשה מדרבנן שהזמן גרמא, והנימוק מלמד מדוע בכל זאת נשים חייבות.

התוספות (פסחים קח ע"ב ד"ה היו) עסקו בחובת נשים לשתות ארבע כוסות בשל הנימוק "אף הן היו באותו הנס", ומדבריהם שם נלמד גם בנוגע למקרא מגילה. התוספות הקשו:

> והא דאמרינן דפטורות מסוכה אף על גב דאף הן היו באותו הנס "כי בסוכות הושבתי"? התם בעשה דאורייתא, אבל בארבעה כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס.

קושיית תוספות היא מדוע לא נחייב נשים במצוות סוכה, הרי גם חג הסוכות הוא זכר ליציאת מצרים, וגם שם אף הן היו באותו הנס? את תשובת תוספות הסביר המהר"ל (גבורות ה' פרק מח):

> ואין זה קשיא, דאף על גב שהיו הנשים בנס, סוכה רחמנא פטרה הנשים, והמלך יכול לפטור את מי שירצה מן השעבוד. אף על גב דלפי הסברא הכל משועבדים, יכול לפטור את שירצה. אבל מצות דרבנן דקבלנו אנחנו ארבע כוסות בשביל נס הגאולה, אין חלוק בין נשים ובין אנשים כיון שהכל היו באותו הנס, ולפיכך המצוה אף על הנשים...
> ועוד דלא דמי מצוה דרבנן, דכל מצות דרבנן הם תלוים בלא תסור, וכאשר מקיים מצות ארבע כוסות מקיים מצות לא תסור שזהו עיקר המצוה... משום שמצוה לשמוע אל דברי חכמים וכל המצות שהם מדבריהם הם בלאו דלא תסור, ולא שייך בלאו דלא תסור מצות עשה שהזמן גרמא דזהו לא תעשה... ופירוש הראשון פשוט.

נשים פטורות ממצוות עשה מהתורה שהזמן גרמן כי "רחמנא פטריה". כאמור לעיל לחכמים הייתה מסורת שיש מצוות עשה שנשים פטורות מהן, וחכמים קבעו שהמכנה המשותף הרחב לכל המצוות הללו הוא "הזמן גרמן". מדובר על פרטים שיצרו כלל שלו מכנה משותף רחב, אך כלל זה לא מכיל את כל המצוות מסוג זה, ולכלל יש חריגים. כשם "שהמלך [= הקב"ה] יכול לפטור את מי שירצה מן השעבוד" כדברי המהר"ל, כך גם חכמים קבעו את פרטי המצווה: מי חייב בה, מתי חייבים בה, היכן, באילו תנאים ועוד. כשחכמים תיקנו מצוות עשה מדרבנן, כמו לשתות ארבע כוסות, לקרוא מגילה, ולהדליק נרות בחנוכה, הם אלו שקבעו את אופי המצווה ומי חייב בה, ולכן אין זה משנה האם המצווה מדרבנן תלויה בזמן או לא.[17] חכמים קבעו שאישה חייבת במקרא מגילה, ומכיוון שעבד שמל וטבל נמצא באותו מעמד הלכתי כמו אישה, על כן גם הוא יהיה חייב במקרא מגילה.

---

[17] הרב מיכל זלמן שורקין (הררי קדם א, עמ' שט) כתב שנשים חייבות במקרא מגילה מפני שיש חובה להודות על נס. אלמלי כן, הן היו פטורות ממצוות מקרא מגילה כמו שהן פטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמן. לדברינו אין הכרח לומר כן, כי חכמים הם אלו שתיקנו את המצוות הללו, והם אלו שקבעו מי חייב ומי פטור. רבי יהושע בן לוי הוסיף טעם לשלוש המצוות הללו – נר חנוכה, ארבע כוסות ומקרא מגילה – אך גם ללא נימוק זה, נשים היו חייבות.

סיכום

החובה של אישה לקרוא מגילה נלמדת מהאמור בברייתא: "הכל חייבים במקרא מגילה". בתוספתא יש פירוט רחב מי הם שחייבים במקרא מגילה, אך לא נזכר במפורש שאישה חייבת. הגמרא הסבירה שהמילה "הכל" נועדה לכלול גם נשים. האמורא רבי יהושע בן לוי נימק את החובה של נשים לקרוא מגילה "מפני שאף הן היו באותו הנס", כפי שהוא נימק את חובתן של נשים לשתות ארבע כוסות בליל הסדר ולהדליק נרות בלילות חנוכה. ראשונים פירשו שני פירושים לנימוקו של רבי יהושע בן לוי: נשים ניצלו מהגזרות כמו גברים, או שבזכות נשים מסוימות אירעו ניסים אלו.

רש"י וראשונים נוספים הסבירו שנשים חייבות לקרוא מגילה והן גם מוציאות ידי חובה אחרים. הרב שמעון קיירא כתב שנשים חייבות לשמוע מגילה, אך הן אינן רשאיות להוציא אחרים אלא נשים בלבד. מקרא מגילה היא מצוות עשה שחכמים קבעו, והם אלו שקבעו את תוכן המצווה, זמן המצווה, איך מקיימים אותה ופרטים נוספים. מחלוקתם היא מה היקף תקנת חכמים בנוגע לחובת נשים. אם הן חייבות לקרוא ואז הן רשאיות להוציא אחרים, או שהן חייבות לשמוע בלבד ועל כן הן אינן מוציאות ידי חובה אחרים אלא נשים בלבד. רבי יהושע בן לוי לא חידש את ההלכה שנשים חייבות במקרא מגילה אלא הטעים ונימק באופן מיוחד מה סיבת הדבר.

הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך כתבו שנשים חייבות במקרא מגילה, ומשמע מדבריהם שהם פירשו את התוספתא כרש"י. בנוגע לאפשרות שנשים יוציאו אחרים ידי חובה הרמב"ם לא כתב דבר בעניין זה, ונושאי כליו הבינו ששיטתו היא שנשים רשאיות להוציא אחרים ידי חובה. הטור ציין את דברי רש"י ובה"ג, וכן השולחן ערוך כתב כרש"י וציין את שיטת בה"ג כיש אומרים. נראה שהם סוברים שנשים יכולות להוציא אחרים ידי חובה, ולכן אם נקלעו למצב שהן לא שמעו מקרא מגילה אפשר שאישה תקרא בפני נשים.

בתוספתא כתוב שגם עבדים משוחררים חייבים במקרא מגילה, וכך כתבו גם הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך. האם עבד כנעני שמל וטבל חייב לקרוא מגילה או לא? מחד גיסא חובתו כמו אישה, אך מאידך גיסא אי אפשר לומר על עבד שמל וטבל את הנימוק "שאף הם היו באותו הנס" כמו שנאמר על נשים. נושאי הכלים של הטור והשולחן ערוך דנו בדבר, והיו שטענו שאכן עבד שמל וטבל חייב במצוות כמו אישה, אך יש סיבה מיוחדת מדוע נשים חייבות במקרא מגילה, ולכן עבד שמל וטבל יהיה פטור ממקרא מגילה כמו כלל מצוות עשה שהזמן גרמן, שהוא פטור מהן. לדברינו נראה שמאחר שעבד שמל וטבל חייב במצוות כמו אישה, הוא יהיה חייב גם במקרא מגילה. כאמור הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך לא ציינו בדבריהם את הנימוק של רבי יהושע בן לוי "שאף הן היו באותו הנס", וגם רבי יהושע בן לוי עצמו רק הוסיף טעם מיוחד לחובתן של נשים במקרא מגילה, נר חנוכה וארבע כוסות. תקנת חכמים ש"הכל חייבים במקרא מגילה", שכוללת גם נשים, משמעותה היא שגם עבד שמל וטבל חייב לקיים מצוות הוא כמו אישה, ולכן חייב במקרא מגילה.